

A belső ellenőrzési tevékenység változása a bankokban

© TÓTH József

Zsigmond Király Főiskola, OTP Bank Nyrt., Budapest

tothjo@otpbank.hu

A Bázeli Bizottság 2012 júniusában kiadott „A banki belső ellenőrzési funkció” című publikációja¹ jelenti a fő kiindulópontját a változásoknak. A kiadvány – 20 alapelv megfogalmazásával – a felügyelő hatóságoknak ad iránymutatást arra vonatkozóan, hogy a bankon belül milyen ellenőrzési funkció kialakítását kell elvárni, milyen kapcsolatot kell fenntartani a belső ellenőrzéssel, illetve milyen szempontokat kell figyelembe venni a belső ellenőrzés minősítésekor. Ebben a tanulmányban az alapelvek alkalmazásának következményeit, a belső ellenőrzési munkában várhatóan bekövetkező változásokat mutatjuk be.

Bevezetés

A Bank for International Settlements (BIS) svájci székhelyű intézet, amelynek egyik fő célja a tagországok központi bankjainak segítése azok monetáris és fiskális célkitűzéseinek megvalósításában. A BIS egyik bizottsága a szakzsargonban csak Bázeli Bizottságként emlegetett Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság, amelynek angol elnevezése Basel Committee on Banking Supervision – BCBS (továbbiakban: Bizottság)².

Ez a bizottság bocsátotta ki a belső ellenőrzést szabályozó és azt megerősíteni szándékozó „A banki belső ellenőrzési funkció”³ (továbbiakban Ajánlás) alapelveit. Az alapelvek nyilvánosságra hozatalával a Bizottság további célja, hogy megismertesse a belső ellenőrzési funkcióra vonatkozó felügyeleti elvárásokat, illetve hogy a banki belső ellenőrzési funkcióra vonatkozó felügyeleti minősítési szempontokat bemutassa.

Jelen dokumentumban az alapelveket, a kapcsolódó Bizottsági értelmezéseket, valamint az alapelvek alkalmazásának várható hatását mutatjuk be. Amennyiben az alapelvhez található a Belső Ellenőrök Intézete⁴ (továbbiakban IIA) által kibocsátott, a belső ellenőrzéssel szemben támasztott norma⁵ (továbbiakban Norma) szövegében kapcsolódó értelmezés, akkor az is megjelenik ebben a tanulmányban.

¹ BCBS [2012]: The internal audit function in banks (2012. június)

² A BIS további bizottságai: the Committee on the Global Financial System the Committee on Payment and Settlement Systems; the Markets Committee; the Central Bank Governance Forum; the Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics.

³ Az Ajánlás gyakran használja a „belső ellenőrzési funkció” meghatározást, azonban az esetek többségénél a magyar szóhasználatban ez alatt a belső ellenőrzési tevékenységet, vagy magát a belső ellenőrzési szervezeti egységet kell érteni.

⁴ The Institute of Internal Auditors

⁵ IIA [2010]: International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standards, 2010. október)

Ebben a dokumentumban – az azokra való hivatkozások megkönnyítése érdekében – az alapelvek elnevezést kaptak, azonban ilyen elnevezések az Ajánlás szövegében nem találhatóak meg.

A belső ellenőrzési funkcióra vonatkozó alapelvek

A belső ellenőrzés funkciójára vonatkozó felügyeleti elvárás

1) *A hatékony belső ellenőrzési funkció elve.* A belső ellenőrzésnek független értékelést kell adnia az igazgatóságnak és a menedzsmentnek a) a banki belső kontrollokról, b) a kockázatkezelésről, c) az irányítási rendszer és folyamatok minőségéről és hatékonyságáról.

Ez az alapelv gyakorlatilag megegyezik az IIA által kiadott Norma vonatkozó elvárásával. Ebben az alapelvben jól megfigyelhető a felügyeleti megközelítés. A belső ellenőrzés alapcélkitűzéseként a fenti három banki funkció, folyamat minősítésének kötelezettségét írja elő a Bizottság, szem előtt tartva a bank prudens működésének biztosítását. A belső ellenőrzés célkitűzéseként azonban nem jelenik meg a tulajdonosi érdek védelme.

Ahogy az a felügyeleti értékelés hatásának alapelvében a későbbiekben bemutatásra kerül, a belső ellenőrzés felügyelet általi minősítése hatással van a bank kockázati megítélésére. Tehát a felügyelet a belső ellenőrzés hatékonyságának minősítésekor – amely hat a bank összkockázati megítélésére – azt vizsgálja, hogy a belső ellenőrzés megfelelően értékeli-e a banki belső kontrolokat, a kockázatkezelést, az irányítási rendszert és folyamatokat.

2) *A függetlenség és objektivitás elve.* A Bizottság megállapítása szerint a belső ellenőrzés akkor független, ha saját ellenőrzési terve alapján az ellenőrzési terület maga kezdeményezhet vizsgálatokat, amelyek a bank bármely funkciójára, területére kiterjedhetnek, továbbá akkor, ha feltárt hiányosságokról szóló jelentések áttekinthető belső riportolási csatornán keresztül szabadon átadhatóak. Ez megköveteli, hogy a belső ellenőrzés megfelelő státusszal és felhatalmazással rendelkezzen a bankon belül.

A függetlenség biztosítása érdekében a belső ellenőrzést nem lehet bevonni a kontrolintézkedések megtervezésébe, kivitelezésébe, implementálásába, azonban a belső ellenőrzés tanácsadói szerepkörében input információkat adhat a funkció kialakításához. A kontrolintézkedésekhez kapcsolódó döntések meghozatala, azok kivitelezése a menedzsment feladata.

További kritérium, hogy a belső ellenőrök javadalmazásának függetlennek kell lennie az ellenőrzött terület pénzügyi teljesítményétől.

3) *Szakmai alkalmasság és az elvárt szakmai gondosság elve.* Az alapelv kimondja, hogy a megfelelő szakmai kompetencia nélkülözhetetlen a hatékony banki belső ellenőrzési tevékenységhez.

A Bizottság értelmezése szerint a szakmai alkalmasság nem más, mint az információk, bizonylatok összegyűjtésének, megértésének, értékelésének képessége és az ellenőrzési tevékenység eredményének megfelelő kommunikálása.

Mind az Ajánlás, mind a Norma szövege azt mondja, hogy a belső ellenőrök együttes tudását kell figyelembe venni az elvárt szakmai ismeretnek való megfelelés vizsgálatánál. A szakmai alkalmasság fenntartása érdekében Bizottsági elvárás a banki belső ellenőrök folyamatos képzése.

4) *A szakmai etika elve.* A szakmai etika elve szerint a belső ellenőröknek feddhetetlenül kell végezniük a munkájukat. A tevékenységük során szerzett információk személyes, vagy bűnös indíttatású felhasználása tilos. A belső ellenőrnek egyenesnek, becsületesnek és igazságosnak kell lennie.

5) *A szabályozottság elve.* A szabályozottság elve azt jelenti, hogy a belső ellenőrzési funkciónak rendelkeznie kell olyan alapszabállyal, amely a tevékenységének bankon belüli célját, státuszát és hatáskörét határozza meg.

Az Ajánlás szerint az alapszabálynak fel kell hatalmaznia a belső ellenőrzést arra, hogy a bank bármely tevékenységét, alkalmazottját, vagyontárgyát, nyilvántartását, dossziéját, adatait, (beleértve a vezetői információkat, valamint a tanácsadó és döntéshozó testületek jegyzőkönyveit is) ellenőrizze.

6) *A teljesség elve.* A már korábban bemutatott hatékony belső ellenőrzési funkció elve szerint a belső ellenőrzésnek értékelnie kell a bank belső kontrolrendszerét, a kockázatkezelését, valamint az irányítási rendszer és folyamatok minőségét és hatékonyságát. A teljesség elve viszont kimondja, hogy a belső ellenőrzési funkció hatókörének ki kell terjednie a bank minden alkalmazottjára és tevékenységére, ideértve a kiszervezett tevékenységeket is. A belső ellenőrzésnek vizsgálnia kell a törvényi előírások teljesülését, de további feladata a bank eszközeinek védelme is.

A teljesség elvének teljesítése úgy lehetséges, hogy a banki belső ellenőrzés saját stratégiája alapján – az auditciklus⁶ figyelembe vételével – elkészíti az éves ellenőrzési tervét.

7) *A szabályos működés vizsgálatának elve.* Az ajánlás szerint a belső ellenőrzés éves tervében biztosítani kell a jogszabályi előírások betartásának vizsgálatokkal történő, megfelelő szintű lefedettségét. Ennek keretében vizsgálni kell:

- a kockázatkezelési funkciókat,
- a kötelező tőkemegfelelést és likviditási kontrollfunkciókat,
- a kötelező külső és belső jelentéseket,
- a kötelező compliance funkciókat,
- a pénzügyi funkciót (mérleg összeállítás kontroljai, profitszámítás, eszközök értékelése)

8) *A folyamatos belső ellenőrzési funkció elve.* Az alapelv előírása szerint minden banknak folyamatosan meglévő belső ellenőrzési funkcióval kell rendelkeznie. Amennyiben a bank egy bankcsoport vagy holdingtársaság tagja, akkor ezt a funkciót a későbbiekben bemutatásra kerülő csoportszintű irányítás elve szerint kell megszervezni.

Az IIA nem teszi kötelezővé, hogy egy szervezet, vállalkozás rendelkezzen belső ellenőrzési területtel. Ez természetesnek mondható, hiszen nem minden tevékenység hordoz akkora kockázatot, mint amelyet egy bank felvállal. A banki kockázatok miatt azonban a Bázeli Bizottság ebben az alapelvében egyértelműen megköveteli a belső ellenőrzési funkció kialakítását, amely szerint – alapesetben – a banknak saját belső ellenőrzési területtel kell rendelkeznie.

Olyan instrukció nincs megadva az Ajánlásban, amely meghatározná, hogy milyen létszámmal kell az ellenőrzési tevékenységet lebonyolítani, azonban a fent bemutatott és a későbbiekben leírt alapelvek, illetve azoknak való megfelelés viszont determinálják az ellenőrzési terület létszámát. Természetesen minél nagyobb a bank, annál nagyobb létszám szükséges az alapelvek betartásához, teljesítéséhez.

⁶ Olyan időintervallum, amelyen belül egy banki területet, vagy tevékenységet ellenőrizni kell.

9) *Az igazgatóság és a menedzsment felelősségének elve.* Az alapelv szerint az igazgatóság felelős azért, hogy a menedzsment kialakítsa a belső kontrollrendszert és fenntartsa azt, továbbá az igazgatóságnak ténylegesen támogatnia kell a belső ellenőrzést feladati ellátásában.

A menedzsment köteles értesíteni a belső ellenőrzést abban az esetben, ha új terméket, fejlesztést, kezdeményezést, projektet indítanak el. Ennek a célja érthető, hiszen – e nélkül – egy nagy szervezetben nem szükségszerű, hogy minden új kezdeményezésről automatikusan értesüljön a belső ellenőrzési terület.

További elvárás a menedzsmenttel szemben, hogy biztosítsa az ellenőrzési terv megvalósításához szükséges pénzügyi és egyéb forrásokat is.

10) *A belső ellenőrzés felügyeletének elve.* A belső ellenőrzési tevékenységet az auditbizottságnak (vagy az annak megfelelő testületnek) kell felügyelnie.

Az audit bizottságnak (vagy az annak megfelelő testületnek) meg kell vitatnia a belső ellenőrzés éves tervét, meg kell győződnie arról, hogy az ellenőrzés függetlenül és objektíven hajtja-e végre a feladatát, át kell tekintenie az ellenőrzés főbb jelentéseinek tartalmát és biztosítania kell, hogy menedzsment időben és megfelelő intézkedést tegyen a hiányosságok megszüntetésére.

11) *A belső ellenőrzési standardoknak és az Etikai Kódexnek való megfelelés elve.* Annak érdekében, hogy a belső ellenőrzési területre vonatkozó standardok és az Etikai Kódex elvárásai teljesüljenek, a Bizottság megjelöli az ezért felelős személyt, aki nem más, mint a belső ellenőrzési szervezet vezetője.

Mivel az itt felsorolásra kerülő alapelvek részét képezik a belső ellenőrzési standardoknak, így az is következik ebből az alapelvből, hogy a belső ellenőrzési vezető felelős azért, hogy a Bizottság Ajánlása érvényesüljön a belső ellenőrzési tevékenységben.

12) *A belső ellenőrzés számon kérhetőségének elve.* Az alapelv szerint a függetlenség elvét nem sérti, ha a belső ellenőrzést a feladatainak ellátásával kapcsolatos, bármely ügyben számon kéri az igazgatóság vagy annak auditbizottsága. Ezt az előírást rögzíteni kell a belső ellenőrzés alapszabályában.

13) *A kontrollfunkciók minősítésének és értékelésének elve.* Ez az alapelv a már korábban bemutatott hatékony belső ellenőrzési funkció, valamint a függetlenség és objektivitás elvének szintetizálásából következik. E szerint a belső ellenőrzésnek függetlennek kell lennie, amikor a belső kontrolok, a kockázatkezelést és az irányítási rendszer hatékonyságát, valamint az üzleti és az azokat támogató területek folyamatait minősíti.

Az alapelv értelmezésekor a Bizottság a bank úgynevezett „hároms védelmi vonalát” mutatja be a következőképpen:

<i>Védelmi vonal</i>	<i>Példa a funkcióra</i>	<i>A kockázat megközelítése</i>
<i>Első vonal</i>	front office, minden olyan terület, amely érintkezésbe lép az ügyfelekkel	ügyletalapú, folyamatos
<i>Második vonal</i>	kockázatkezelés, compliance, jog, HR, pénzügy, működésmenedzsment	kockázatalapú, folyamatos vagy visszatérő
<i>Harmadik vonal</i>	belső ellenőrzés	kockázatalapú, visszatérő

Forrás: BCBS[2012]

14) *Csoportszintű irányítás elve.* A csoportszintű ellenőrzés megszervezésekor két lehetőség közül választhat a bank:

1. Minden egyes bankcsoport tag rendelkezik saját belső ellenőrzési funkcióval, amely – a fenti előírások alapján – számon kérhető a saját

igazgatósága által, és amely jelentéseket készít a bankcsoport ellenőrzési vezetője számára.

2. A bankcsoportnak olyan ellenőrzési funkciója van, amely csoportszinten biztosítja az itt bemutatott alapelvek teljesülését.

15) *Át nem ruházható felelősség elve kiszervezett tevékenység esetén.* Ahogyan már korábban említésre került, alapesetben a banknak folyamatosan működő saját belső ellenőrzési funkcióval kell rendelkeznie. Mindenképpen saját ellenőrzési területet kell fenntartania a nagy és nemzetközileg aktív bankoknak. Előfordulhat azonban olyan speciális eset, olyan bank, ahol nincs megfelelő szakmai kapacitás egy adott feladat végrehajtására, ekkor kiszervezhető az ellenőrzési tevékenység. Az ajánlás szerint amennyiben a tevékenység részben kiszervezett, célszerű egy belső ellenőrnek csatlakoznia a kiszervezett ellenőrzéshez. Ennek az a célja, hogy a szükséges ismeretet átvegye a belső ellenőrzés és azt a későbbi vizsgálatainál használni tudja.

Az alapelv szerint akár kiszervezett az ellenőrzési tevékenység, akár nem, az igazgatóság felelős a belső ellenőrzési funkció megvalósításáért.

A felügyelő hatóság kapcsolata a belső ellenőrzéssel

16) *A felügyeleti és banki belső ellenőrök kommunikációjának elve.* Az alapelv előírása szerint a felügyeletnek és a banki belső ellenőrzésnek rendszeresen információt kell cserélnie a következő célok teljesítése érdekében:

1. a felügyelet és a belső ellenőrzés által feltárt kockázatos területek megvitatása,
2. lehetőség biztosítása arra, hogy a felügyelet megértse a bank által tett kockázatcsökkentő lépéseket
3. közösen végzett monitorozás kialakítása, amely a feltárt hibákra adott banki válaszokat vizsgálja.

A Bizottság szerint „létfontosságú” ez a kapcsolat.

A belső ellenőrzés felügyelet általi minősítése ellenőrzéssel

17) *A belső ellenőrzés helyzetére és működésére vonatkozó értékelés elve.* Az alapelv szerint a felügyeletnek rendszeresen értékelnie kell, illetve meg kell győződnie arról, hogy a belső ellenőrzés

- helyzete megfelelő a bankon belül
- megfelelő jogosultságokkal rendelkezik
- az alapelveknek megfelelően működik.

Ennek keretében a felügyeletnek át kell tekintenie a belső ellenőrzés fő jellemzőit, státuszát, jogosultságait, a funkció hatókörét. Vizsgálnia kell a belső ellenőrzési megállapításokra tett banki intézkedéseket, a kiszervezett belső ellenőrzési tevékenységet, ha van ilyen. A felügyeleti ellenőröknek át kell tekinteniük az ellenőrzés szervezettségét a bankcsoportban, a belső ellenőri állomány szakmai ismereteit, kompetenciáit és a belső ellenőrzési vezető és a fontosabb belső ellenőrök javadalmazását.

Az értékeléseknek időszakon és bankon átnyúlóaknak kell lennie. Ez szükségessé teszi, hogy tartós minősítési kritériumokat alakítson ki a felügyelet, olyanokat, amelyeket egységesen tud alkalmazni a hatáskörébe tartozó összes bank esetében.

18) *A felügyeleti ellenőrzés jelentésének elve.* Az alapelv előírja, hogy a felügyelet írásos formában értesítse a bank vezetését a belső ellenőrzési funkcióban feltárt hiányosságokról és azon intézkedések megtételére vonatkozó elvárásairól, amelyek a feltárt hiányosság megszüntetését eredményezik.

Amennyiben az intézkedési tervet nem fogadja el a felügyelet, akkor azt visszaküldheti a banknak és kérheti annak módosítását. Az elfogadott intézkedési terv realizálását a felügyeletnek monitoroznia kell.

19) *A felügyeleti értékelés hatásának elve.* A felügyeleti értékelés hatásának elve jelentősen befolyásolja a banki belső ellenőrzés helyzetét. Az alapelv szerint a belső ellenőrzés minősítése hatással van az összbanki kockázatokra. Ez teljesen érthető. Egy jól működő belső ellenőrzés jelentős kockázatcsökkentő szerepet tölthet be a bankban, és fordítva a fenti alapelvekkel ellentétben szervezett belső ellenőrzés nem képes kockázatcsökkentő szerepét betölteni.

A belső ellenőrzés értékelése hatással van magára a felügyeleti ellenőrzési tevékenységre is.

20) *A rendszeres beszámoltatás elve.* Az alapelv szerint a felügyeletnek formális vagy informális intézkedés keretében fel kell kérnie a bank igazgatóságát vagy menedzsmentjét, hogy javítsa ki az ellenőrzési tevékenységgel kapcsolatosan feltárt hiányosságokat és fel kell kérnie arra, hogy beszámoljon a felügyeletnek a hiányosság kijavítására tett intézkedések végrehajtásáról.

Összegzés

A Bizottság Ajánlásának belső ellenőrzés minősítésére vonatkozó alapelvei a belső ellenőrzés bankon belüli pozícióját várhatóan megerősítik. A belső ellenőrzési funkció minősítése hatással van az összbanki kockázatokra, így a kockázatok csökkentésre – vagy legalábbis elfogadható szinten tartása – törekvő bankvezetés várhatóan kiemelt figyelmet fog fordítani a fent megfogalmazott alapelvek teljesülésére.

Irodalomjegyzék

2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.

1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.

BCBS (2001): Internal audit in banks and the supervisor's relationship with auditors, 2001. augusztus

BCBS (2010): Principles for Enhancing Corporate Governance, 2010. október

IIA (2010): International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standards), 2010. október

BCBS (2011a): The internal audit function in banks – Consultative document, 2011. december

BCBS (2011b) Operational Risk – Supervisory Guidelines for the Advanced Measurement Approaches, 2011. június

BCBS (2012): The internal audit function in banks. 2012. június

TÓTH József (2012): A Bázeli Bizottság banki belső ellenőrzésre vonatkozó alapelvei.

Hitelintézet Szemle, (5), 442-461.